

דפים לח – לט

ס. ביקור חולים במודרי הנאה, כיצד?

כאשר החולה מודר הנאה מאדם מסוים – רשאי המודר לביקרו בעמידה (מפני שמצות עצמו הוא עושה והחולה נהנה ממילא, לא הנאה בידים. ר"ן) אבל לא בישיבה. לפי ההסבר הראשון, אמר שמואל: דוקא במקום שנוטלים שכר על הישיבה אסור (שהרי מהנהו בכך שאינו נוטל שכר). ולפי אפשרות אחרת בכל מקום אסור, גזרה שמה ישהה (יותר מכדי הצורך) וזה אסור לכל הדעות שהרי יכול ליטול שכר ואינו נוטל, אבל בעמידה לא גזרו, שבכך שאתה מצריכו לעמוד יש לו היכר. ר"ן).

וכן הלכה, שבכל מקום אסור בישיבה משום גזירה (רמב"ן, רשב"א ור"ן). ומכל מקום אסור לחולה לקבל ממנו שאר חיי נפש כגון אכילה ושתייה (עפ"י ר"ן ורא"ש. ונראה בפהרא"ש שמוטר לכבד לפניו, ולא חשיבא הנאה [ואין נראה לפרש שכוונתו על כבוד ויקר אלא על כיבוד]).

ואילו ברמב"ם (ו,ה) נראה שנקט כלשון ראשונה שרק במקום שנוטלים שכר אסור לישב. וכן הוא בטור וש"ע.

יש שכתבו לאסור אפילו כשהוא נוטל שכר על ביקורו (עתורי"ד. וכ"מ בפיה"מ לרמב"ם. וע' במובא לעיל לב-לג מחלוקת הראשונים אודות השכרת כלים למודר).

כאשר המבקר מודר הנאה מהחולה – אומדים דעתו של החולה שלא הדירו מדבר שהוא צורך חיותו, הלכך רשאי הלה לביקרו. לדברי עולא בפירוש דברי המשנה, אינו רשאי לביקר אלא בעמידה אבל לא בישיבה, שהרי אפשר בעמידה. ואילו שמואל סובר שמוטר אף לישב (כי גם זה צורך החולה). [חלה בנו של המדיר – לא יבקר המודר (בבית המדיר) אלא שואלו בשוק, שאפשר שהדירו אפילו במקום צורך חיותו של בנו].

א. דוקא כשהדירו החולה, אומדים דעתו שלא הדיר מחיותו, אבל כשהמבקר אסר עצמו להנות מנכסי החולה – לא יכנס לביתו כלל, שבזה אין אומדנא (ר"ן).

ב. גם כשהדירו החולה, לא הותרה אלא כניסה לצורך חייו, אבל לא לדבר מצוה אחר כגון לתפילה או לבית המשתה וברית מילה (נמוקי יוסף). וכן לא התורה כניסה לצורכו של בעל הבית, כי מכל מקום נהנה המודר מדריסת הרגל (רשב"א, מאירי).

ג. משמע ברשב"א שאם אמר המדיר בפירוש 'חזן מצרכי חיותי' – אפילו לעולא מותר המודר לישב. לא נחלק אלא בסתם.

ד. הלכה כשמואל [שרבא פירש דבריו] שמוטר לישב (עפ"י רמב"ן רשב"א ור"ן). ואפילו לישב זמן מרובה מותר (עפ"י קרן אורה בדעת הר"ן. אך נראה שאם כבר אינו צורך החולה אסור, וצ"ל שלא חששו שישנה כל כך אף לשמואל שגזר שמה ישהה).

והרא"ש פסק לחומרא כעולא, שבכל אופן יעמוד ולא ישב (קרן אורה).

והרמב"ם השמיט דין זה שכשהמבקר מודר – מותר. ומשמע שנקט לאסור. וכן מפורש בירושלמי. וצ"ע (ע' קרן אורה).

דפים לט – מ

סא. אלו מאמרי חכמים הובאו בסוגיא בענין ביקור חולים, חיובו ושכרו?

קסו

אמר ריש לקיש: רמו לביקור חולים מן התורה מנין שנאמר אם כמות כל האדם ימתן אלה ופקדת כל האדם וגו' – כמות כל האדם שהם חולים ומוטלים בעריסתם ובני אדם מבקרים אותם כו' (רבא). מצות ביקור חולים – מדבריהם, אלא שנכללת בואהבת לרעהו כמוך (עפ"י רמב"ם אבל יד, א כלומר בתורת מצוה מוגדרת לעצמה היא מדבריהם אבל נכללת מצוה כללית דאורייתא. עפ"י ספר המצוות לרמב"ם שורש ב ועוד); מאירי). ויש שמנו אותה כמצוה עם שאר מצוות התורה (בה"ג).

תניא, ביקור חולים אין לה שיעור. ופירש אביי: אפילו גדול אצל קטן. רבא אמר: אפילו מאה פעמים ביום [אבל לענין מתן שכר, כל המצוות גם כן אין שיעור למתן שכרם].
א. ומבקרין הרבה פעמים ביום, וכל המוסיף משוכח – ובלבד שלא יטריח. מתעטף ויושב למטה ממראשותיו ומבקש עליו רחמים ויוצא (רמב"ם אבל יד).
ב. יש אומרים שחייב ליבטל ממלאכתו כדי לבקר החולה. ויש חולקים (ע' בשיטמ"ק).

אין מבקרים לא חולי מעיים ולא חולי העין ולא מחושי הראש – מפני שהביקור קשה להם (להלן מא. רמב"ם אבל יד, ומאירי).
אמר רבי יוחנן: 'בורדם' (= בור-דם, שמקלה דם מלמטה. וי"מ שלשול מרובה) – אין מבקרים ואין מזכירים שמו (ר"ן: מפני לשון נקיה. תוס': מפני בושת החולה). אמר רבי אלעזר: מפני שהוא כמעייין הנובע (מא:).
כל חולה שהדיבור קשה לו – נכנסים בבית החיצון ושואלים ודורשים בו אם צריכים לכבד ולרבוץ בפניו וכד', שומעים צערו ומבקשים עליו רחמים (תורת האדם שער המיחוש; טשו"ע יז"ד שלה).

אמר רבי אחא בר חנינא: כל המבקר חולה נוטל אחד מששים בצערו (נ"א: מחליו), ובבן גילו (שנולד המבקר במזלו של החולה. ר"ן ורא"ש). וכל אחד מהמבקרים נוטל אחד מששים ממה שנשתייר לו מהמבקרים שלפניו (וערש"י וחדושי הת"ס).

מעשה בתלמיד אחד מתלמידי רבי עקיבא שחלה. לא נכנסו חכמים לבקרו ונכנס רבי עקיבא לבקרו, ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו (בצווי רבי עקיבא. וי"מ שכיבדו לקראת בואו של רע"ק) – חיה. אמר לו: רבי החייתיני. יצא רבי עקיבא ודרש: כל מי שאין מבקר חולים כאילו שופך דמים.
וכן מסופר על רב כהנא שהכריז ופרסם חליו של רב חלבו כשראה שלא באו לבקרו.
אמרו (מסכת שמחות 1): מי שיש לו חולה בתוך ביתו, כשנכנס להר הבית – מקיף דרך שמאל. ושואלים אותו: מה לך מקיף לשמאל, והוא משיב שיש לו חולה בתוך ביתו. והם אומרים: השוכן בבית הזה ירחם עליו.

כאשר בא רב דימי, אמר: כל המבקר את החולה – גורם לו שיחיה. וכל שאינו מבקר את החולה – גורם לו שימות. והסיקו, כשאינו מבקר אין מבקש עליו רחמים לא שיחיה ולא שימות (ובכך גורם שימות (ער"ף ופהרא"ש). והר"ן פירש שפעמים צריך לבקש רחמים על החולה שימות, כגון שמצטער הרבה ואי אפשר לו שיחיה. וזה שאינו מבקר, אפילו הנאה זו שימות מיד אינו מהנהגו).
א. עיקר מצות ביקור חולים, לעשות לו צרכיו, וימצא החולה נחת רוח עם חבריו ויבקשו עליו רחמים. המבקר את החולה ולא ביקש עליו רחמים – לא קיים המצוה (עפ"י תורת האדם לרמב"ן);

ב"י ורמ"א יו"ד שלה, ד. וע' אגרות משה יו"ד ח"ד נא, א שעיך מצות ביקור חולים הוא כדי שיתפלל עליו כשרואהו. וכנראה כוונתו מלבד עשיית צרכיו, שפעמים רבות אינה שייכת).
ב. יפה תפילת החולה על עצמו יותר מכל, וקודמת להתקבל (עפ"י בראשית רבה נג; רש"י בראשית כא, ז).

רבה, ביום הראשון לחליו אמר להם (לבאי ביתו): אל תגלו לאדם – שלא יורע מזלו. מכאן ואילך אמר להם: צאו והכריו בשוק, שכל השונא לי – ישמח (וכתוב בנפל אויבך אל תשמח... פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו), וכל האוהב לי – יבקש עלי רחמים.
 אין מבקרים את החולה אלא מיום שלישי והלאה. ואם קפץ עליו החולי והכביד – מבקרים אותו מיד (רמב"ם יד, ה; מאירי). ובירושלמי (פאה ג) והקרובים והחברים נכנסים לבקר את החולה מיד. (טשו"ע שלה, א עפ"י הירושלמי ומסכת שמחות).
 נחלקו הדעות אם יש לשונא ליכנס לבקר את החולה אם לאו, שלא יחשוב ששמח זה לאידו. והכל לפי הענין (ע' רמ"א שלה, ב וב"ח).

אמר רב: כל המבקר את החולה ניצול מדינה של גיהנם... ושכרו בעולם הזה: ה' ישמרהו ויחיהו ואשר בארץ ואל תתננהו בנפש איביו; ישמרהו מיצר הרע, ויחיהו מן היסורים, ויהיו הכל מתכבדים בו, ויזדמנו לו ריעים כנעמן שריפו את צרעתו ולא כרחבעם שחילקו את מלכותו.
 [ביקור חולים הוא מהדברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא (שבת קכו).].

אמר רב שישא בריה דרב אידי: לא יסעד אדם את החולה, לא בשלש שעות ראשונות של היום ולא בשלש אחרונות – כדי שלא יסח דעתו מהרחמים, שבשלש ראשונות רווחת דעתו של החולה (וכסבור המבקר שמתרפא ואינו נצרך לבקשת רחמים), ובאחרונות חליו חזק (כסבור אפסה תקוותו, ומתיאש מן הרחמים. ר"ן ועוד. והרמב"ם פירש, לפי שבשעות אלו יש לו לחולה מתעסקים בצרכיו).

אמר רבין אמר רב: מנין שהקב"ה זן את החולה שנאמר ה' יסעדנו...
 מנין שהשכינה שרויה למעלה ממטתו של חולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי. תניא גמי הכי: הנכנס לבקר את החולה, לא ישב לא על גבי מטה ולא ע"ג ספסל ולא ע"ג כסא אלא מתעטף ויושב על גבי קרקע מפני שהשכינה שרויה למעלה ממטתו של חולה.
 יש מי שאומר: דוקא כשהחולה שוכב על גבי קרקע, שנמצא מבקר גבוה ממקום שכינה (ר"ן). וכ"כ התוס' בשבת יב: וכן נוהגים – רמ"א יו"ד שלה).
 [מן הטעם הזה אמרו (בשבת יב): ששואלים רפואה אצל החולה אף בארמית, הגם שבמקום אחר אין שואלים צרכים בארמית – כי שכינה עם החולה].

אף במקום שנוהגים שהמבקר נוטל שכר על הישיבה, אסור ליטול על העמידה. משמע בפירוש הרא"ש שאפילו שכר בטלה אין ליטול על העמידה, שנראה כמבזה מצות ביקור חולים.

דף מ

קס"ב. טבילת טהרה בנהרות, כיצד?

המעיינות, ובכלל זה הנהר הנמשך מהמעיינות – מטהרים בזוחלים (ובאשבורן. פהרא"ש, תוס' בכורות עפ"י התוספתא). מי גשמים – באשבורן (– שבר, שקע. כלומר מים קויים ועומדים) ולא בזוחלים. לדעת רב ואבוה דשמואל, נהרות שרבו מי נוטפים (גשמים) על מי המעיין – אין טובלים בהם אלא באשבורן. ושמואל חולק (וכן היא דעת תנאים אחרת. ע' בכורות נה) וסובר שהנהר מתברך מכיפו (= מסלעו, ממקורו. כלומר משם רוב גידולו) הלכך לעולם טובל בו בזוחלים. ואף שמואל עצמו חשש לענין מעשה ואמר: אין המים מטהרים בזוחלים אלא פרת בימי תשרי בלבד (שאו ודאי לא רבו בו הנוטפים).

א. כל שיודע שלא רבו הנוטפים – טובל לדברי הכל, אלא בסתם אמרו שיש לו לחוש בשאר ימות השנה חוץ מימי תשרי. ומאידך כשרואה בימי תשרי שהנהר נתרבה ויש לחוש לרוב גשמים – אין לטבול (עפ"י ר"ן ועוד).

ב. יש אומרים שריבוי נוטפים אינו פוסל אלא מדרבנן משום מראית העין, אבל מן התורה קמא קמא בטיל' (עתוס' בכורות נה. וע"ע בחדושי חת"ס).

ג. במקום שהיה הנהר מהלך בו בתחילה בלא ריבוי הגשמים, לדעת כמה מהראשונים (ראב"ד, רא"ה ועוד) עפ"י התוספתא (מקואות ה), כשר לטבול בו אפילו כשרבו הנוטפים. ואף בנהר המהלך לאטו ועקב הגשמים זורם בשטף – מותר לטבול בו במקומו המקורי. לא אסרו לטבול בזוחלין אלא במקום ההתפשטות בגלל ריבוי הגשמים. [ומבואר ברשב"א (שער המים יא) שהתפשטות ברוחב האפיק כמוה כהארכת הנהר למקום חדש [ואולם במקום האפיק המקורי, גם אם גבהו המים – כשר. ע' נמו"י]. ויש אומרים: דוקא כשהתפשט לארכו, למקום שלא היה נמשך שם לולא הגשמים, אבל מקום התרחבות הנהר – אין לחוש. עפ"י צמח צדק (על משנת מקואות ה, ג) וגולות עליות – בדעת הראב"ד]. ע' בבאור דעה זו בנמוקי יוסף; חזו"א; שפת אמת שבת סה; שערי ישר ג, כו). והרמב"ם סובר (וכן דעת הר"ש. חזו"א): דוקא בריבוי במקום גומת המעיין ששם הוא חשיבותו, כשר בזוחלין [וטובל אפילו במקום שנתרחב. עפ"י כס"מ ט, יא, ובב"י יו"ד רא], אבל ריבוי גשמים בהמשך הנהר, כל שרבו הנוטפים על הזוחלים נפסל כולו מלטבול בזוחלין, אף במקום האפיק המקורי (עפ"י ר"ן).

לפי הדעות הללו, כשמי הנוטפים מועטים מהזוחלים – מותר לטבול אף במקום שמתפשט הנהר (ר"ן).

ויש חולקים וסוברים שאם רבו הנוטפים על הזוחלים, אין לטבול אפילו במקום המקורי, וכן ברבה בגומת המעיין. וכשלא רבו יותר מהזוחלים – אין לטבול אלא במקום המקורי שבלא הגשמים (עפ"י שו"ת מהרי"ק קטו. וכן דעת הרב פינחס הלוי, מובא בריטב"א – משום מראית העין. וכ"ד הרו"ה. וכתב הש"ך שגם דעת ר"ש ורא"ש ומרדכי להחמיר מלטבול במקום שנתפשט. ואולם הבית-יוסף פירש דבריהם כהר"ן. וכן נקט החזו"א (מקואות קמא א) לעיקר, וכתב שהמיקל לא הפסיד. ואולם כשרבו הנוטפים על הזוחלין כתב שיש להחמיר [ולא ההסתמכות על דעת ר"ת, כדלהלן] אף במקום הראשון – משום דעת הרמב"ם).

יש אומרים שכל זה אמור רק בנהר, או במעיין עומד שע"י ריבוי הנוטפים נעשה זוחל, אבל מעיין המושך, אפילו רבו נוטפים על הזוחלים כשר בזחילה גם במקום שלא היה מהלך בתחילה (עפ"י גולות עליות א, ז וצמח צדק מקואות שם – בדעת הרא"ש).

ד. נהר המכזב מימיו; לדברי הר"ן (עפ"י התוספתא) אין טובלים בו בזוחלין כלל, אפילו מכזב לעתים רחוקות כגון אחת לשבע שנים, ובין לרב בין לשמואל. ואין בכלל זה כשמכזב לסיבה חיצונית כגון בשנות בצורת [ורבי יהודה פסל אף בזה]. וטעם הדבר, כי חוששים שמא עתה הוא מכזב וכל המים או רובם הם מי גשמים.

ולדעת הר"ש והרא"ש ופירוש הרמב"ם, טובלים בנהר הנובע ממעיין אעפ"י שמכזב לעתים [מלבד הטמאים הצריכים 'מים חיים' לטהרתם].
 ואם כי מן הדין יש לסמוך על רוב הראשונים, ראוי להחמיר בדאורייתא כי גם הרא"מ נראה שסובר כהר"ן (עפ"י חזו"א מקואות תנינא ג,ו).
 ה. רבנו תם פסק (על פי הסוגיא בבכורות נה) להקל כסברת שמואל [ואפילו ביום גשמים עצמו (רשב"א)]. אך להש"ך, מודה ר"ת להחמיר במקומות החדשים שנתפשט הנהר מחמת ריבוי הגשמים (וע' בלשון הרמב"ן כאן). ואין כן דעת הב"י והחזו"א.
 ואילו רבנו חננאל והר"ף פסקו לחומרא כרב, שהרי גם שמואל עצמו חשש כן למעשה (עפ"י רמב"ן). וכן נקט להלכה שצריך לחוש לדבר.
 וכתבו הפוסקים שבמקום שאין מקוה, המנהג להקל ולטבול בנהרות שאינם מכזבים, אבל נהרות קטנים המכזבים מימיהם יש לחוש לרביית נוטפים ואין לטבול בהם דרך זחילתם (עפ"י מהרי"ק קטו, תרומת הדשן רנד, מהרי"ו ע; רמ"א יו"ד רא. וע"ש ב"ח). ואולם במקום שיש מקוה אין לטבול בנהרות אלא בזמן שהנהר קטן מאד (עפ"י לבוש וש"ך שם).
 ו. לדעת הר"ש והרא"ש (מקואות ה. וע' גם בעלי הנפש להראב"ד ורשב"א בשער המים יא) אף על פי שכשרבו מי גשמים אינו מטהר בווחלין, אין צריך ארבעים סאה אלא מטהר במשהו כמעין. ולדעת הר"ן, מקום שלא היה הולך מתחילה דינו כמקוה וצריך ארבעים סאה (ע' חזו"א מקואות קמא ו).
 ע"ע בבכורות נה.

[נחלקו תנאים האם אפשר לגדור את המים הווחלים לעשותם 'אשבורן' בדבר המקבל טומאה, אם לא (עפ"י מקואות ה,ה). והלכה כרבי יוסי שאוסר (ר"ן).
 הימים מטהרים בווחלים. מים מלוחים, מוכים ופושרים – כשרים לטבילה ופסולים למי חטאת (עפ"י פרה ח,ט; מקואות א,ח. מובא בר"ן).]

דף מא

סג. א. אלו מאמרים נוספים הובאו בסוגיא בעניני מחלה ורפואה?
 ב. כיצד נדרשו המקראות הללו: עשה לך כלי גולה; בחסר כל; כל מוציא ירהגני; למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך?
 א. אמר רבי אלכסנדר אמר רבי חייא בר אבא: אין החולה עומד מחליו עד שמוחלים לו על כל עונותיו שנאמר הפלח לכל עונכי הרפא לכל תחלאיכי.
 רב המנונא אמר: חזור לימי עלומי שנאמר רוטפש בשרו מנוער ישוב לימי עלומי; כל משכבו הפכת בחליו – אמר רב יוסף: לומר שמשכח למודו [וכך ארע לרב יוסף עצמו, שחלה ונעקר לו לימודו, והיה אביי מחזירו לפניו. וכדומה ארע לרבי, והחזירו רבי חייא תלמידו. וכן אותו כובס שהיה שומע גירסתו].
 ואמר רבי אלכסנדר אמר רבי חייא בר אבא: גדול נס שנעשה לחולה יותר מן הנס שנעשה לחנניה מישאל ועזריה, שאש של חולה – אש של שמים היא ומי יכול לכבותה.
 אמר רבא: אותה אש, אם לא שהיא 'שליח של מלאך המות' – מועילה היא כאטד המגן על הדקל סביבותיו, וכסם רפואה לגוף. רב נחמן בר יצחק אמר: לא היא ולא רפואתה.